

EL PARENTIU ÉS UNA QÜESTIÓ DE VIDA O DE SUPERVIVÈNCIA?

Claude Meillassoux

2005

versió catalana feta per Alejo Martínez – alejomp@lycos.es - des de: “La parenté est-elle une affaire de vie ou de survie?”, en, *Actuel Marx*, primer semestre 2005, n° 37 (*Critique de la famille*), PUF, París, pp. 15-26.

¿La institució del parentiu es basteix a partir d'una trobada sexual *fortuïta*, breu i sense demà entre dos individus d'un gènere diferent o resulta de què un grup criador d'infants no aptes per a satisfer llurs necessitats alimentàries fins a llur maduresa econòmica¹ se'n faça càrrec?

Què és el parentiu i d'on ve?

Les exigències nutricionals d'un individu, en les societats amb dèbil longevitat, es perllonguen prop del primer terç de la vida. Una relació social es basteix, doncs, a la cèl·lula material en què circula l'aliment, entre aquells que el produeixen i aquells que el consumeixen. L'oferta regular i *repetida* d'aliment al llarg d'una tal durada testimonia, entre els individus concernits, una afecció *domestica*² susceptible de produir les premisses d'un afecte de parentiu entre persones interdependents i pròximes.

Hom pot difícilment, per contra, ensumar una relació de causa-efecte entre la curta satisfacció d'un plaer sexual i un naixement ocorregut nou mesos més tard.

La noció d'un parentiu genètic no pot, encara menys, ser concebuda com un saber original o innat que s'hauria transmès immemorialment. Semblant hipòtesi s'ha de recolzar a sobre de dades precises en quant a la identitat de la parella, els moments de les trobades i el del part. L'enregistrament d'aqueixes dades, per a cada cas i en el temps necessari, no està probablement a l'abast de civilitzacions rústiques. Per una banda, mentre que un naixement no està relacionat clarament i sense equívocs amb un

acte sexual acomplert amb una parella identificada, hom convé, d'acord amb la tesi genètica, que no hi ha lligam de consanguinitat entre l'infant i el progenitor. Per altra banda, nombroses creences, algunes no tan antigues, testimonien aquestes incertituds. En els mitjans creients hom continua encara atribuint l'embaràs d'una dona a circumstàncies indeterminades com és ara la trobada amb objectes màgics o la intervenció d'èssers divins.

El parentiu alimentari

Un etnòleg desconegut, H. S. Maine, amarat tanmateix de conservadorisme colonial, relativitzà ja en 1888 la importància de la consanguinitat (*kinship*). Atribuí al *territori* i a l'*adopció* funcions de cohesió com a mínim equivalents en la constitució de les societats. “*From the moment when a tribal community settles down finally upon a definite space of land, the Land begins to be the basis of society in place of Kinship*”³. Per una banda, en una economia agresta, el territori és la primera font de subsistència, constitutiva de lligams que es nuen entre els agricultors actius i els joves que depenen encara d'ells. Per altra banda, Radcliffe-Brown (en el seu temps molt sol·licitat per Lévi-Strauss) havia assenyalat, igualment, en 1922 “*the great frequency of child adoption*” en la societat andamanesa⁴.

Afeixugat pels meus prejudicis d'etnòleg europeu format en la idea d'un parentiu jutjat biològic o “natural”, vaig constatar en els meus primers treballs de camp, contràriament a allò que l'antropologia clàssica m'havia ensenyat, que les “famílies” sovint havien de recompondre's.

Ens els diversos sistemes socials que, tot seguit, vaig distingir, els lligams biològics, si existien, importaven menys que les capacitats nutricionals d'aquells que mantenien els infants supervivents⁵. Així passa a les *societats d'adhesió*⁶ constituïdes d'acord amb l'opció dels interessats. Igualment en el *grups domèstics* d'aparença familiar, quan es reconstitueix una cohesió social aquesta es fa sobre bases diferents a les consanguínies⁷. Sovint, per tal de reequilibrar el nombre d'individus productius i improductius de la cèl·lula “familiar”, infants o joves són desplaçats d'un grup domèstic a un altre. “A la família biològica, incapaç de romandre dins de marcs genealògics estrictes, la substitueixen famílies funcionals els membres de les quals són associats per lligams i obligacions econòmiques més que no per relacions de consanguinitat”⁸.

El mite de la sang

Tanmateix, la nostra cultura actual està de tal manera impregnada per la noble tradició que fa remuntar, sense proves, la nostra intel·lecció del

parentiu no a un model d'*economia domestica original*, proveïdora alimentària dels joves improductius, sinó a una ideologia llegada tardanament per les classes aristocràtiques.

Apropiadora de terres però econòmicament ociosa, l'aristocràcia guerrera domina mitjançant la força una classe asservida que la serveix i nodreix. La dominació alimentària dels sèniors sobre els segons de l'economia domestica es transformada per aquest nou repartiment social dels recursos en una dominació dels senyors sobre els serfs. Delerosa per preservar i conservar els seus béns i títols sobre la terra garantidors d'una explotació econòmica estructural vital, l'aristocràcia ha de crear un dret *possessiu*, *abstracte puix*, entre el grups d'individus compartint llur dominació sobre una terra nodridora, habitada i conquistada. És el naixement de la noció de *possessió*, precursora de la de *propietat*: la terra nodridora conquistada és d'ara endavant atorgada als conquistadors designats per la tradició aristocràticomilitar com *lligats per "la sang"*⁹.

El parentiu "per la sang" no es recolza sobre el descobriment conjugat de l'hemoglobina i del esperma sinó sobre el jurament que feien aquests bèsties heroics de vèncer o morir *junts* "intercanviant" llur *sang* per mitjà del contacte de dues ferides als monyons de la mà.

Des d'aleshores, per tal d'assimilar-se als grans d'aquest món, la classe burgesa, més delerosa encara de transmetre el seu patrimoni, adopta aquesta construcció artificial del parentiu. D'aquí en avant hom ja no concep la família altrament que no siga segons el model aristocràtic de la transmissió imaginària de la "sang". Aquesta construcció "dinàstica", alhora biològica, masculina i hereditària, ha esdevingut en les nostres societats modernes el model universal de la família, no sols entre les classes posseïdores sinó també entre aquelles que en depenen. *La "sang" esdevé la unció abstracta en què el mascle fecunda la femella.*

El parentiu consanguini

L'antropologia burgesa, subministrant un substrat savi al procés de la procreació, ha estat el vehicle d'aquesta translació. Lewis Morgan (1818-1881), universalment reconegut i aclamat pels seus iguals, ha estat el promotor de la generalització de la *consanguinitat* com essència del parentiu. És prou, com recomanava ell mateix, amb referir-se al nostre sistema de consanguinitat per tal de tenir el model de tots els altres: "A *brief reference to our own system of consanguinity will bring into notice the principles underlies all systems*"¹⁰. Marx i, sobretot, Engels adoptaren aquestes tesis antropològiques que, pensaven ells, conferien a les ciències

humanes un substrat “científic” o “material”¹¹. Tots dos no han fet més que contribuir a injectar en aquesta disciplina una ideologia tenaç, cert!, però enganyadora¹².

El parentiu imaginari

El més reputat dels nostres antropòlegs es deixà atrapar per aquesta ideologia. Certament Lévi-Strauss no vol ignorar la capacitat de l'alimentació per a estructurar relacions entre grans i cadets (1967:39) però les subordina a la noció aristocràtica i acabada del parentiu biològic. Per tal de trobar-li un fonament força un xic el material antropològic per descobrir-hi una “*prohibició universal de l'incest*”. Aquesta prohibició *natural* d'una unió sexual entre individus biològicament propers seria prèvia a tota societat, “si hom admet, d'acord amb aquesta evidència, *una anterioritat històrica de la naturalesa en relació a la cultura*”¹³. La prohibició de l'incest provindria, doncs, d'una “*naturalesa*” capaç de formular lleis *socials* anteriorment a tota “*cultura*” i, per tant, a tota manifestació humana! Aquesta prohibició extraordinària i inicial estaria, segons Lévi-Strauss, en l'*origen* del “parentiu”: els consanguinis, en no poder mullerar-se entre ells a causa d'aquesta prohibició, es veurien obligats a cercar parelles matrimonials fora del cercle de llurs parents propers¹⁴. La incongruència lògica d'aquesta hipòtesi gratuïta i improbable és que, si la prohibició de l'incest és la *causa* primera i natural, prèvia per tant, del parentiu no pot ser també l'*efecte*. L'incest no pot ser descobert pels interessats més que si *ja* es coneixen com a parents, és a dir si el parentiu és anterior a la prohibició de l'incest¹⁵, Lévi-Strauss ens tanca en una contradicció sense sortida. En el seu prefaci a les *Structures élémentaires de la parenté*, escrit després del llibre, Lévi-Strauss sembla fer confessió pública d'aquesta inconseqüència però sense treure'n cap conclusió. Escriu: “continue creient [!?] que la prohibició de l'incest s'explica senceraament per causes sociològiques, però és cert que he tractat l'aspecte genètic de manera força deseixida”¹⁶. Lévi-Strauss s'ha rellegit mal: *no hi ha cap causa sociològica en la seua hipòtesi* sinó únicament el recurs a un naturalisme imaginari. Així, segons el mateix autor, sembla que la gènesi de la institució del parentiu hauria de ser buscada en altra banda.

El parentiu antropològic

Però una obra important de l'antropologia britànica conforta des de principis de segle el parentiu consanguini: una guia de l'etnologia de camp, patrocinada pels millors especialistes pràctics britànics, editada i reeditada durant quasi un segle (de 1874 a 1964): *Notes and Queries on Anthropology*¹⁷ encoratja tots els antropòlegs per tal que s'aferren

fermament a la consanguinitat com a essència del parentiu. S’hi recomana que hom faça designar i nomenar als enquestats els “*vertaders*” parents de cadascun d’ells, és a dir explícitament, els seus progenitors, i d’assegurar-se per tota mena de mitjans indicats que es tracta ben segur de llurs procreadors.

Pot hom imaginar-se la suma de quiproquo engendrada per aquesta “veritat” i el confort aportat per aquesta posició metodològica, tanmateix sense contingut, a l’opinió preconcebuda, entre nosaltres, d’un parentiu biològic universal i generalitzat.

L’adopció

Una excepció important al parentiu genètic és l’*adopció*. Durant molt de temps considerada com una replica del parentiu biològic, les capacitats analítiques de l’adopció han estat negligides puix que no és prou, per tal de caracteritzar-la, de remetre-la abstractament als fets pressuposats “naturals” designats com substrat del parentiu per la ideologia contemporània i naturalista. Abordar el problema de l’*adopció* no implica un problema annex al parentiu sinó central, el de saber quina és l’essència.

En la societat domèstica, la preocupació principal és assegurar la perpetuació del grup, menys mitjançant l’acte de la reproducció biològica de plançons que de llur maduració. La circulació d’infants entre diversos segments d’una mateixa entitat familiar, una de les formes del *fosterage*¹⁸, és inherent al sistema domèstic. El vocabulari de parentiu dels grups domèstics que he estudiat, ignora força generalment el terme “fills”, per tant la relació *converse*¹⁹ amb un “pare” únic com és el cas en les nostres societats. Aquesta absència permet una gran lleugeresa en la filiació social que substitueix les nocions de cosinatge i d’avuncularitat paternals per una única noció fraternal més estesa: els germans d’una mateixa generació són tots ells alhora els “pares” de tots els plançons de la generació següent. Transferència voluntària, el *fosterage* reproduceix, d’una fracció de parentiu a l’altra, la relació alimentària i de criança existents entre l’infant i els seus parents precedents. Crea, doncs, en els adults fraccions socials implicades en una relació col·lateral comparable a aquella que existeix entre el membres d’una mateixa línia *adèlfica*²⁰. L’equilibri entre productius i improductius que permet aquesta institució, dóna la possibilitat als grups domèstics de perpetuar-se independentment dels accidents demogràfics que s’esdevenen més particularment quan les unitats socials són restringides. El parentiu pròxim es manifesta per la circulació de la subsistència i es segmenta de forma interna per la divisió de la cèl·lula domèstica en “llars”

culinàries o en “graners” autònoms. Així com hom comparteix l'aliment, hom comparteix els infants.

L'adopció aristocràtica

Més enllà de la societat domèstica, aquest desplaçament de persones el troba hom en societats més complexes i sotmeses, per tant, a ideologies “naturalistes” que es presenten com més constrenyents. És el cas de les *societats aristocràtiques*. Alguns estudis majors i contemporanis²¹ estan dedicats al fenomen de l'adopció ocultada per la noció invasora de *consanguinitat*. Concentrant-se sobre les institucions de l'adopció, Mireille Corbier (1999) penetra en el mateix cor del parentiu. La seua obra ens ensenya a malfiar-nos del naturalisme ambient que deixa creure que, puix que la inseminació i el part són fets percebuts avui en dia com fets “naturals”, biològics o fisiològics, haurien hagut de presidir les primeres formes del parentiu. Per una banda, en absència de connexions biològiques entre les parts concernides, adopció i fosterage es presenten com construccions estrictament socials., Lluny de ser repliques de la filiació biològica posen al dia caires del parentiu que no deuen res a la naturalesa i sí tot a les circumstàncies.

Emile Benveniste (1969, II: 86-88) ens guia vers útils interpretacions que mostren com, en la practica social, l'adopció i/o el fosterage són aptes per a exercir un paper primari i decisiu en la constitució de societats de parentiu. Detenint-se sobre el terme *atallo*, recorda que la paraula designava en Europa “una forta antiga institució que duu un nom consagrat dins la terminologia científica, és el “*fosterage*”, el fet de servir de parent nodridor. [...] un terme particular designa el pare nodridor, és *aïte*, [i el] verb que designa aquesta practica és en escandinau, *fostra*”.

Segons Benveniste (1969, II: 88) “en la societat cèltica i escandinava, particularment, el *fosterage* és la regla per als infants reials. Les famílies nobles tenen el costum de confiar a una altra família llurs infants per tal de ser criats fins a determinada edat. És un vertader parentiu, sovint més fort que el parentiu natural, que s'estableix entre les dues famílies [...] El pare nodridor és sovint l'oncle maternal...”

Mitjançant nombroses institucions, el *parentiu aristocràtic* és apte per a provocar l'eliminació dels col·laterals de l'hereu presumpte: pel distanciament cap a les fraccions *adventícies*²² del parentiu (oncles, nebots, cosins); per la disminució en nombre dels successors directes, pel lligam conflictiu pare/fill; per les ideologies restrictives de la “sang”; per la pràctica d'una hipergàmia anemitzadora²³. En les aristocràcies, la branca

major, dividida entre el desig de no veure's disputada per les branques de cadets i la por d'extingir-se, esquarterada entre la voluntat de servir "*la puresa de la sang*" i el perill de perir, mena una difícil estratègia.

La família imperial del Japó és un exemple al que s'adaptaran, mal que bé, el petits nobles nipons. En el Japó imperial i dins de les classes superiors, segons Simone Mauclair²⁴, "els patronímics de la noblesa de la cort són atorgats per l'Emperador. Però portats únicament fins al cinquè rang, no permeten pas d'identificar una descendència fins a la seua fi". Per altra banda, un mateix patronímic pot ser atorgat a diverses famílies. Essent atorgat temporalment, no està acompanyat, doncs, per prohibicions matrimonials, per altra banda gairebé inexistents. Així l'incest era practicat, sobretot entre germans i germanes. Les famílies cortesanes, tancades dins de regles de parentiu convencionals i creades per l'emperador, en depenien completament. Per contra, l'emperador no té patronímic, ningú no pot atorgar-li'n; si en tingués un ell no seria del llinatge imperial sinó un súbdit. Súmmum d'aquesta contradicció: l'adopció reial li estava prohibida a la família regnant. L'historiador André Burguière ens recorda a propòsit d'açò que Napoleó no va obtenir l'autorització per a adoptar un hereu. El poder legítim s'assorteix, en efecte, de la noció de *puresa* de la nissaga, d'aquí la importància d'un parentiu irreflagable, associat a un "fenomen de naturalesa", d'aquí la noció de *consanguinitat* que comporta la vigilància de l'esposa, la seua virginitat anterior al casament, la seua castedat durant la unió marital i la seua condemna cas d'adulteri.

El parentiu cooptatiu

L'ètica aristocràtica obre la via a la intervenció de l'Església que s'apropia d'aquesta puresa assortint-la de pecat i sotmetent-la a la repressió sexual. Reticent a l'adopció²⁵, l'Església cerca la forma de tancar els laics dins d'un parentiu carnal estricte que els priva dels mitjans d'actuar lliurement sobre llur reproducció social i lliura el Prínceps a crisis shakespearianes. En quant a ella mateixa, l'Església es dota dels mitjans d'una *reproducció cooptativa* eficaç mercès a una noció de parentiu estrictament espiritual²⁶. Construeix el seu "parentiu" mitjançant diverses institucions educatives que li permeten recollir ("adoptar"?) dependents, nodrir-los, escollir-ne aquells que li convenen per al seu ministeri, educar-los en els "*seminaris*", després sotmetre'ls als ritus apropiats per tal d'adoptar-los com a "*fills*" devots del Senyor i "*germans*" dels homes.

Així, mentre que l'adopció es rarifica en la noblesa, afavorint un estrenyiment dinàstic entre pare i fill, s'amplia el camp en aqueixos cossos clericals i socials tant per transmetre la condició d'uns com també el capital

dels altres. (Aquest aspecte de la qüestió està igualment ben tractat a l'obra de Mireille Corbier).

Un i altre mode, domèstic i aristocràtic, estan ideològicament lligats, no obstant, en la mesura en què la imatge de l'avi, acceptat com posseïdor de l'autoritat en la societat domèstica camperola, és transposada ideològicament sobre la del rei, "pare dels seus súbdits". Tanmateix, contràriament al que hom podria pensar a causa d'una visió estrictament etnicista d'aquestes societats, els sistemes de parentiu no són de la mateixa naturalesa segons les classes socials²⁷.

El parentiu de proximitat

La contra-prova d'aquestes recerques està corroborada per Anne Cadoret²⁸, estudiant sobre el camp el lliurament en acollida del infants de l'assistència pública. Hom troba en aquesta recerca els vertader problemes teòrics que planteja la noció de parentiu en etnologia:

“¿Es pot ser “parents” sense que no n’hi hagen ni lligams de sang o d’aliança, ni consanguinitat ni afinitat, ni relacions biològiques o jurídiques?”. L’infant en acollida no entra pas en cap dels dos grans predicats segurs i reconeguts que, en la nostra societat, defineixen el parentiu: la llei i la biologia (l’un no cobrint, per altra banda, exactament l’altre). La biologia és implícitament, en l’esperit de tots dos, el substrat de la llei i la referència al “vertader parentiu”. Per una banda, un “*parentiu de proximitat*” es basteix a partir de situacions fóra de les normes. Des del moment en què estan presents tots els ingredients socials d’un lligam generacional durable i afectiu, la paraula “vertader” ve a designar ja no el parent “biològic” sinó el parent social. La “veritat” del parentiu és profundament ambigua.

¿Per quins mitjans aquestes famílies (d’acollida) manegen llur reproducció familiar, ja física ja social? A. Cadoret ens mostra com allò que ella anomena justament “*el parentiu electiu*”, enviscat per la ideologia biològica del parentiu, no s’esgota mai de fet i fins que punt aquest avortament latent turmenta aquestes famílies. Ens recorda oportunament, recolzada per testimonis, que “l’obsessió per allò biològic oblida la necessària construcció de l’home per allò social”.

L’obra d’Anne Cadoret qüestiona així, amb intel·ligència i sensibilitat, un dels prejudicis més forts i menys legítims de la nostra societat, la consanguinitat.

Bibliografia

- Benveniste, E., 1969, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, París, Editions de Minuit, 2 vol.
- Cadoret, A., 1995, *Parenté plurielle, anthropologie du placement familial*, París, L'Harmattan.
- Committee of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1974-1964, *Notes and Queries on Anthropology*, London, Routledge and Kegan.
- Corbier, M. (ed.), 1999, *Adoption et fosterage*, París, de Boccard.
- Engels, F., [1884] 1954, *L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'État*, París, Ed. Sociales.
- Guerreau-Jalabert, A., 2000, "Nutritus/oblatus: parenté et circulation d'enfants au Mayen Âge", in Corbier, M., 1999, pp. 263-290.
- Herskovits, M. J., 1955, *Cultural Anthropology*, New York.
- Klaspish-Zuber C., 2000, "L'adoption impossible dans l'Italie de la fin du Moyen Âge", in Corbier, M., 1999, pp. 321-338.
- Lévi-Strauss, C., 1967, *Les structures élémentaires de la parenté*, París, Mouton.
- Maine, H. S., 1888, *Lectures in the Early History of Institutions*, New York, in Herskovits, M. J., 1955.
- Meillassoux, C., 1964, *Anthropologie économique des Gouro de Côte d'Ivoire: de l'économie de subsistance à l'agriculture commerciale*, París, La Haye, Mouton; reed., 1970 i 1974; reimprès en 1999 per l'E.H.E.S.S.
- Meillassoux, C., 1975, *Femmes, greniers et capitaux*, París, Maspero.
- Meillassoux, C., 2001, *Mythes et limites de l'anthropologie*, Lausanne, E. Page Deux.
- Monteil, Ch., 1924, *Les Bambara du Segou et du Kaarta*, París, Maisonneuve et Larose.
- Morgan, L. H., [1877] 1963, *Ancient Society*, Cleveland, The World Publishing Cy.
- Radcliffe-Brown, A., 1922, *The Andaman Islanders*, Cambridge University Press.

¹ Entenc per *maduresa econòmica* el moment en què un individu pot produir allò que consumeix.

² *Domèstic*: s'aplica al parentiu de les societats en les quals les relacions socials individuals s'estableixen al voltant de l'evolució successiva de la distribució de l'aliment entre agents productius (homes i dones adults i sans) i improductius (infants, vells i malalts). Veure nota 11.

³ Maine, H. S., 1888, *Lectura in the Early History of Institutions*, New York (citat en Herskovits M. J., 1955, *Cultural Anthropology*, New York). Trad.: "A partir del moment en què una comunitat acaba per establir-se en un espai definit, és la terra que esdevé la base de la societat en compte i lloc del parentiu". (La romana de la citació original i les itàliques de la traducció són meues). H. S. Maine, malgrat tot, avança la hipòtesi implícita que un "parentiu natural" hauria precedit el parentiu de proximitat sense descriure'l però.

⁴ A. Radcliffe-Brown, 1922, *The Andaman Islanders*, Cambridge, University Press. Trad.: "la gran freqüència de l'adopció d'infants".

⁵ Veure en *Mythes et Limites de l'Anthropologie* (2001, pp. 139-206) el cas dels inuit.

⁶ En *Mythes et limites de l'anthropologie* assage de distingir tres modes de parentiu: a) per adhesió, b) domèstic i c) aristocràtic. *L'adhesió* defineix el moviment pel qual un productor actiu s'uneix voluntàriament a una cèl·lula productiva ja constituïda. *Domèstic*: veure la nota 3. *Aristocràtic*: conjunt de persones de generacions successives lligades per l'accés regulat a funcions hereditàries.

⁷ "Les structures alimentaires de la parenté", capítol 3, in Meillassoux, *Femmes, greniers et capitaux*, Maspéro, Paris, 1975.

⁸ Meillassoux, C., 1964, *Anthropologie économique des Gouro de Côte d'Ivoire: de l'économie de subsistance à l'agriculture commerciale*, mapes, fotos, biblio, index. París, La Haye, Mouton et Co; reeditat en 1970 i 1974; reimprès per Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales en 1999.

⁹ La consanguinitat no és més que tardanament quan es concebuda com consubstancial a l'aristocràcia. La història mostra que l'hereditat dels nobles es veu, força sovint, precedida, com en la França medieval, per un període electiu. Igualment en la societat aristocràtica *bamana* (Mali), els caps militars eren escollits per sorteig i van caldre cops d'estat per tal d'imposar la successió hereditària. Cf. Monteil Ch., 1924, *Les Bambara du Ségou et du Kaarta*, París, Maisonneuve et Larose, p. 70.

¹⁰ Morgan L. H., 1877/1963, *Ancient Society*, Cleveland, The World Publishing Cy, p. 404. Trad.: "Una breu referència al nostre propi sistema de parentiu bastarà per a fer llum sobre els principis subjacents a tots els sistemes". (La romana de la citació original i les itàliques de la traducció són meues).

¹¹ Els models antropològics d'Engels, calcats dels de Morgan, no es recolzen en cap observació.

¹² Per contra, en Engels F., 1884/1954, *L'origine de la famille, de la propriété et de l'État*, París, Ed. Sociales, els desenrotllaments que fa Engels sobre l'evolució de l'estat són sempre força pertinents.

¹³ Lévi-Strauss, 1967, *Les structures élémentaires de la parenté*, París, Mouton, p. 36.

¹⁴ En realitat aquesta prohibició natural i no provada únicament podria estar en l'origen de la matriomonalitat o de la conjugalitat.

¹⁵ Torne a repetir: "necessàriament cal conèixer-se ja com ja parent per tal de reconèixer-se com a incestuosos" (Meillassoux, 2001, p. 33). Per tant el parentiu no pot precedir la prohibició de l'incest com ho pensa Lévi-Strauss.

¹⁶ Lévi-Strauss, 1967, XVI. Sóc jo qui ressalta.

¹⁷ A Committee of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland (1874-1964), *Notes and Queries on anthropology*, Londres, Routledge and Kegan.

¹⁸ *Fosterage* [acolliment, N d T]: terme anglès (que jo traduïsc per *sustenance* [sosteniment, N d T]) , presa a càrrec alimentari d'un infant nascut dins d'una entitat familiar estrangera.

¹⁹ *Converse* [recíproca, N d T]: relació entre els parents que es designen mútuament per termes de parentiu diferent (exemple: pare/fill).

²⁰ *Adèlfia*: designa l'estructura social de la comunitat domèstica: el conjunt d'individus (de generacions econòmiques successives) referint-se a un mateix degà.

²¹ Corbier Mireille (ed), 1999, *Adoption et fosterage*, París, de Boccard.

²² *Adventici*: allò que denota la divisió del parentiu dins de les societats de tipus aristocràtic, entre la branca nodal hereditària pare/fill i els col·laterals del pare (sota les nocions d' "oncle", "nebot", "cosins", desconeegudes en el parentiu classificador de les societats adèlfiques).

²³ Veure en *Mythes et limites de l'anthropologie*, les vicissituds de la successió inca (pp. 347-387).

²⁴ In Corbier, 1999, pp. 157-183.

²⁵ G. Delille, in Corbier, 1999, pp. 357-368.

²⁶ Llegir aquí les esclaridores contribucions d'Anita Guerreau, in Corbier, 1999, pp. 263-290.

²⁷ Cf. C. Klapish-Zuber que ens ofereix una perfecta il·lustració sobre la Florència de les acaballes de l'Edat Mitjana, in Corbier, 1999, pp. 321-338.

²⁸ Cadoret Anne, 1995, *Parenté plurielle, anthropologie du placement familial*, París, L'Harmattan, 230 p. ("Nouvelles études anthropologiques", collection dirigée par P. Baudry).